

Gündelik yaşamın devingen yazarı:

André Gide (22 Kasım 1869-19 Şubat 1951)



André Gide'nin 1887'de yazmaya başladığı ve bazen uzun kesintilere karşın ölümüne dek yazmaya devam ettiği Günlük'ü (Çeviren: Orçun Türkay / Yapı Kredi Yayınları), güncel ahlaka, cinselliğin tabularına, her çeşit önyargılara, basmakalıp fikirlere, ideolojilere, dine her açıdan mesafe koyan, hem ciddi hem komik öğeler barındıran özgün bir metin, niteliği açısından da devasa bir edebiyat antıdır. Ayrıca kimi eleştirmenlere göre yazarın gerçek başyapıtı olarak kabul edilebilir.

FERDA FİDAN

ÇİZGİSİZ GÜN OLMAZI!

Her şeyden önce günlüğün amacı nedir? *André Gide'nin* de bu soruyu kendi kendine sorduğunu ve değişik zamanlarda değişik yanıtlar vererek anlam arayışında olduğu bellidir: Temel amaç, *Büyük Plinius'un "nulla dies sine linea" (çizgisiz gün olmaz) formülüne* uyarak yazma eylemini güncel bir egzersiz haline getirmektir.

Yazacak önemli bir şeyinin olmaması önemsiz, belki de daha ilginçtir *Gide* için. Her yazarın kabusu olan beyaz sayfanın korkusunu yenmenin çaresini bulmuş gibidir. Ne olursa olsun yazmak, en anlamsız görünen olayların bile çetelesini tutmak. Öyle ki *Günlük (Çeviren: Orçun Türkay / Yapı Kredi Yayınları)*, hiçbir şey yazamamanın dahi yazma eylemine dönüşmesini sağlar: "*Zaman akıyor. Puslu gökyüzü şimdiden kış topluyor. Köpeğim ayaklarımın dibinde uyuyor. Endişeyle, her şeyin söylenebileceği ama herhangi bir şey dışında hiçbir şey yazmayacağım boş kâğıdım önündeyim.*"

İMDADA YETİŞEN YAZINSAL TÜR!

Günlük yaşamın sıkıntılı evrelerinde insanın imdadına yetişen yazınsal bir tür, adeta bir ilaçtır gözünde:

"*İnsan kendini geliştirmek için günlük yazar. Yazdıklarında kendini olduğu gibi, bazen de dönüşmek istediği gibi görür. Ve şöyle düşünür: Ben böyleydim, artık böyle olmak istemiyorum. Günlük olumsuz düşüncelerin daha çabuk geçmesini sağlar, kuşkulu düşünceleri irdeler, iyi olanları güçlendirir.*"

Bu durum hem bir kazanç hem de bir sakınca oluşturur. Zira notlardan ortaya çıkacak tinsel portrenin gerçeğe ne derece uygun olacağını yazarın kendisi de sorgular:

"*Eğer yayımlanırsa, günlüğüm korkarım ki hakkımda oldukça yanlış bir fikir verecektir. Onu dengeli, sağlıklı, mutlu olduğum uzun dönemlerde değil, bunalm dönemlerinde beni toparlamasına gereksinim duyduğum günlerde yazdım.*"

Başka bir sayfada ölümünden sonra *Günlük*'ün nasıl yorumlanacağını düşünmeden edemez: "*Manevi yaşamımın izini sürmek kolay olmayacak.*"

GÜNLÜK TUTMANIN AMACI

Her zaman her yere yanında taşıdığı not defterlerine başka işlevler de yükler. *Günlük* tutmak insanın kendi-

ni geliştirmesini, insanlık yolunda daha emin adımlar atmasına da yardımcı olabilir. Bu sürekli çabanın amacı manevi açıdan hep kendini bir adım olsun ileri götürmek, günden güne dönüşüm geçirip daha iyi bir insan olmaktır: "*Mümkün olduğunca çok insanlık üstlenmek: Doğru formül budur.*"

Sonuçta *Günlük* geçmişe değil, geleceğe odaklı bir yapıttır. Eskileri anıp nostaljiye dalmak, geriye dönme arzusuyla vakit yitirmek gereksiz ve zararlıdır: "*Sonradan yakınmanın, hatta pişmanlık duymanın bir anlamı yoktur; bir şey olmuyorsa, olması imkânsız demektir.*"

OTO TELKİN DENEMELERİ

Yapıtta sık rastlanan bu tür notlar yazarın kendine uygulamaya çalıştığı oto telkin denemeleridir. Kağıda yansıttığı formülleri her zaman uygulamaya geçiremediğinin farkındadır. Daha sonra düşüştüğü bir notta "*geçmişini yeniden yaşamak*" istediğini ve bunun açma bir duygu olduğunu anlar.

Günlük'ün işlevi yıllar içinde evrim geçirir. Gençlik döneminde yazılanlarla yaşamın sonunda tutulan notlar kesinlikle aynı olayların, ya da düşüncelerin doğurduğu fikirlerden oluşmaz ama psikolojik açıdan kayda değer bir araştırmanın sonuçları gibi algılanabilir:

"*En ilginç günlük, özellikle fikirlerin ya da duyuların uyumunu, ergenlik dönemini, ya da ölmek üzere olan insanın hissettiklerini kayıt altına alan günlüktür.*"

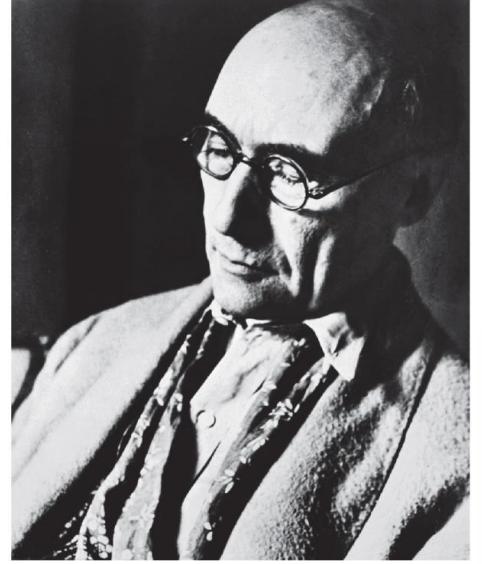
Çalışma günlüğü ve yazınsal eleştiri gibi işlevleri de yerine getiren bu sayfalar, her şeyden önce *Gide*'in kendine dönme ve kendini çözümleme gereksinimini karşılar. Kendini daha iyi anlamaya, en azından bazı yazınsal ya da psikolojik sorunlarla neden başa çıkamadığını anlamaya çalışır.

GIDE VE MUTLULUK!

Gide'in en çok kafa yorduğu temalardan biri de mutluluk temasıdır. Bu konuda fikri çok nettir: İnsanoğlu dünyaya mutsuz olmak için gelmemiştir. Olumsuz gözükse bile her olayın insanın lehine olan bir yanı da vardır ve bunu fark ettiğimiz sürece mutlu olma şansımız artacaktır: "*Hiçbir şeyin bana zarar vermesini kabul edemem. Tam tersine her şeyin bana yarar sağlamasını istiyorum. Amacım her şeyi kazanca çevirmek.*"

Mutlu olmak ulaşılmaması olanaksız bir ideal değildir ve insanın kendine karşı uygulamakla yükümlü olduğu bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir.

Gide mutluluğu bugün elinde olanda aramayıp, gele-



cekten medet umanların ise ne büyük bir yanlışta içinde olduklarını sıkça yineler: "*Hayatın dörtte üçü mutluluğa hazırlanmakla geçer, ama bu nedenle son çeyreğin mutluluğun tadını çıkarmakla geçtiğini sanmamalıyız (...). Gerçek mutluluğun hazırlığa ihtiyacı olmadığını anlamak büyük bir bilgelik olacaktır.*"

Ne yazık ki bu gerçek bilgiye herkes kolayca ulaşamaz ve insan tam tersine kendi mutsuzluğunu yaratmak konusunda çok mahirdir. Bu ulaşılmaması olanaklı ama epey zor olan duygunun gerçekleşmesindeki en büyük engellerden biri de riyakârlıkla suçladığı kötümser insanlardır. Zira başkalarının beynine akıttıkları zehri kendilerinden uzak tutarken, yaşamın zevklerinden istifade etmekte sakınca görmezler: "*Kötümser insanları kişisel düşmanlarım olarak görmeliyim.*"

MUTLULUĞUNUN SIRRI: ÇABALAMA EYLEMİNDEN ZEVK ALMAK!

Gide için çalışmaktan daha önemli hiçbir kavram olmadığını ve yaşamın değerini artıran kuralların başında disiplinli bir yaşam tarzının ön planda >>

geldiğini gözlemleriz: “Aslında her zaman görevi sevdim ve görev koşullarında kendimi özgür halimden daha değerli hissettim.”

Bu temel kavram *Günlük*'ün sayfalarında sıkça yinelenir: “Zevk için çabalama değil, çabalama eyleminden zevk almak, işte mutluluğumun sırrı budur.” Ve şunu ekler: “Beni kendiliğimden yapamamaya zorlayan olaylar için hep minnet duyarım.”

Gerçek başarıya çalışıp uğraşmadan, salt yetenekle ulaşmak mümkün değildir. Zira durmaksızın sadece bir tek şeyi isteyemeyen ve bu uğurda her şeyi feda etmeye hazır olmayan birey, ne kadar yetenekli de olsa gömülü bir hazine gibidir: “Onları nasıl geliştireceğini bilmeyen birinin yeteneklerinden bana ne?”

Gide bu yüzden devamlı çalışmak, daha çok ve verimli çalışmak, sürekli okuyup yazabilmek, yeni kavramlar, yazarlar ve yapıtlarla tanışmak için kendini yöntemli bir yaşama zorlar, çünkü “öğrenmekten daha ilginç bir şey yoktur.”

Yapıtlarını nasıl tasarladığını, yazarken de ne denli zorlu evrelerden geçtiğini, *Günlük*'ü okuyarak daha iyi kavrayabiliriz. *Gide*'in gözünde bir yazınsal yapıtın en büyük özelliği okuru rahatsız etmek olmalıdır.

Okuduktan sonra bir iz bırakmayan, bellekte yitip giden bir yapıtın hiçbir değeri yoktur: “Bir insanın düşüncesini çekici kılan en önemli unsur kaygıdır. Kaygısız bir düşünce hoşuma gitmez ve canımı sıkar.”

İlham aslında gizemli bir güçtür ve yazarı hayal dünyası ve gerçeklik arasında gidip gelmeye iten bir enerji kaynağıdır: “En güzel şeyler deliliğin fışıldadığı ve aklın yazdığı şeylerdir. İkisi arasında kalmalısınız; hayal kurarken deliliğe, yazarken mantığa yakın olmalısınız.”

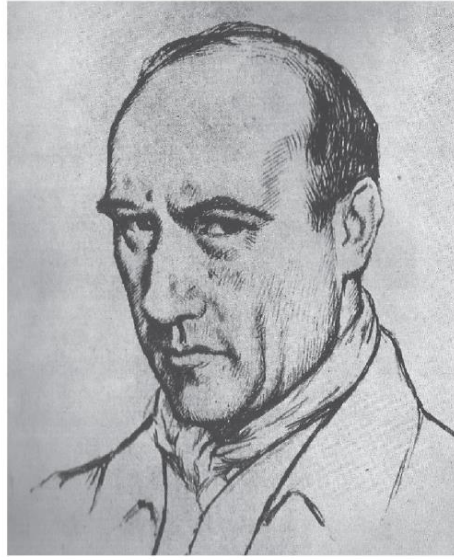
Bir yapıttan diğerine geçerken mutlaka yeni ufuklara yelken açmayı hedefler. “Bir kitabı bitirince tek yapmak istediğim onu unutmak ve yoluma devam etmektir” diyen yazar için belli bir yaşam görüşünde takılıp kalarak, oraya ait olarak anılmak mutlaka kaçınılmaması gereken bir tehlikedir.

ANDRÉ GIDE: ‘OKUNMAK İSTEDİĞİM GİBİ OKURUM, YANI ÇOK YAVAŞ!’

Hep doğru dürüst anlaşılmasından korkar ve eserlerini nasıl okumamız gerektiğini belirtir: “Ben okunmak istediğim gibi okurum, yani çok yavaş.” Öyle ki zeki ve dikkatli birkaç okuyucuyu, söyleyeceklerinin özünü kavrayamayacak geniş bir kitleye tercih eder.

Çelişkilerinin olduğu gibi kabul edilmesini gerektiğini, hiçbir düşüncenin keskin kalıcı olamayacağını kavrayamayan “kötü okurların” kafasını karıştırmak için etkili metodlar geliştirir:

“Her kitabım bir öncekinin hayranlarına karşı gelir. Bu onlara beni ancak doğru nedenlerle alkışlamayı ve her kitabımı sadece olduğu gibi, yani bir sanat eseri olarak kabul etmeyi öğretecektir.”



BURJUVA AHLAKINI SARSMAYI, KATI AHLAKI VE ESTETİK KODLARI YIKMAYI GÖREV EDİNİR!

Yapıtlarında burjuva ahlakını sarsmayı, katı ahlaki ve estetik kodları yıkmayı görev edinen *Gide*, bireye özgürlüğünü yeniden kazandırmayı amaçlar. Bu yüzden, gösterilmesi gereken çabalar sembolik de olsa biraz şiddet içermelidir. “‘Karakterli biri’ dediğimiz insanda, her zaman biraz olsun sertlik de vardır. Çünkü kendinizi kanıtlamak için bazı şeyleri kırmamız gerekir.”

Başka bir dönemde bu fikrini açıklığa kavuşturan şu ünlü satırları yazar: “Bana apaçık bir gerçek gibi görünen şunu yazdım ve tekrar yazmaya hazırım: ‘Güzel duygularla kötü edebiyat yapılır.’ Asla iyi edebiyatın salt kötü duygularla yapılabileceğini söylemedim ve düşünmedim. [...] Ancak sanatı ahlaki kıstaslara göre değerlendirmek yargıyı çarpıtmaktır.”

Tümüyle laik bir yaşam sürmesine karşın, çocukluğunda aldığı protestan eğitiminden gelen kamu önünde günah çıkarma arzusuyla, kişiliğinin bencil yüzünü de sayfalara dökmekten kaçınmaz.

Eşçinsel yönelimlerine karşın, platonik bir evlilik yaptığı (ve aynı zamanda kuzeni olan) karısı *Madeleine*'e yıllarca farkında bile olmaksızın çektiği zulmü de, eşinin ölümünden yıllar sonra *Günlük*'ün son bölümlerinde, özellikle *Nunc manet in te* başlığı altında topladığı notlarında, alçakgönüllülikle kabullenerek anlatır.

Böylelikle edebiyat tarihine mutlak bir özgürlük ve mutluluk arayışı olarak kayda geçen yaşam şeklinin aslında ne kadar derin acı ve pişmanlıklara mal olduğunu da itiraf etmiş olur.

RAHATSIZ EDİCİ BİR METİN!

Günlük çok yönlü, çelişkilerle dolu ve yer yer rahatsız edici bir metindir. Okuru sürekli şaşırtma isteği sayesinde, *André Gide* kendine fanatik müritlerden ziyade gerçek anlamda bir okuyucu topluluğu yaratmayı başarmıştır.

Bugünün okurları için *Günlük* yaşamın gizemine, benliğin sorgulanmasına ve insan ruhunun sürekli devingenliğine tamamen açık bir metin ve bir vicdan muhasebesinin yazımsal şekle bürünmüş hali olarak karşımıza çıkan bir sanat eseridir. ■